

Konkrete bæredygtige initiativer inden for produktion og perspektivet for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug Projekt: 7694 – Vækst med bæredygtighed	Ansvarlig	FRWO,GUB
	Oprettet	07-09-2018
	Side	1 af 9

Notat om konkrete bæredygtige initiativer inden for produktion og perspektivet for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug

Formål

Dette notat har til formål dels at beskrive konkrete bæredygtige initiativer inden for produktion, samt at diskutere perspektivet for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug. Notat vil derfor være delt op i to dele:

1. Perspektivet for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug
  - 1.1 Værdikædens traditionelle rollefordeling i den bæredygtige udvikling af landbruget
  - 1.2 Landbrugsvirksomhederne i førertrøjen i den bæredygtige udvikling
  - 1.3 Perspektiverne for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug
2. Konkrete bæredygtige initiativer inden for produktionen
  - 2.1 Fødevarerproduktionens bidrag til FNs 17 verdensmål
  - 2.2 Eksempler på konkrete bæredygtige initiativer inden for produktion

Første del vil diskutere de perspektiver der er for dansk landbrug, og virksomhederne deri, der er i den bæredygtige udvikling af landbruget. Det vil blive diskuteret, hvordan den traditionelle rollefordeling i landbruget er i dag, samt hvordan dette præger den bæredygtige udvikling af dansk landbrug. Dernæst vil det blive diskuteret, hvilke perspektiver der er, hvis de danske landbrugsvirksomheder i stedet sætter sig i førertrøjen, og selv påvirker dagsordenen for den bæredygtige udvikling for landbruget.

Andel del vil beskrive og diskutere konkrete bæredygtige initiativer inden for produktionen. Her vil en række bæredygtige initiativer blive beskrevet. Disse initiativer kommer fra deltagerne i aktionsforskningsgruppen i dette projekt. Derudover vil et andet centralt initiativ, der præger den bæredygtige udvikling indenfor landbrugsproduktion, nemlig FN 17 bæredygtighedsmål, blive diskuteret.

Landbrugsvirksomheder defineres i dette notat som værende de traditionelle primærproducenter.

1. Perspektivet for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug

Dansk landbrugs høje bæredygtighed, samt det store fokus på fortsat bæredygtig udvikling skyldes flere årsager. Den mangeårige skarpe regulering af landbruget, eksempelvis mht. miljø, dyrevelfærd, medicinforbrug mm., har gjort at landbruget har skulle omstille sig til disse og stadig bevare dets konkurrenceevne på den internationale scene. Dansk landbrug er bl.a. derfor kommet i en favorabel konkurrencemæssig position ift. Produktion af bæredygtige fødevarer. Reguleringen, og deraf befolkningen i Danmark har blandt andre, altså været med til at bringe dansk landbrug i denne position.

Udover regulering og den danske befolkning, er resten af værdikæden frem mod forbrugerne, med til at påvirke udviklingen i dansk landbrug. Dermed har de forskellige brancher og brancheforeninger, aftagerledet, detailledet og i sidste ende forbrugerne, stor betydning for udviklingen af dansk landbrug.

Det kan diskuteres om forbrugerne, og dermed markedet, har den fulde kontrol over hvilke krav og specifikationer, danske primærproducenter skal operere under. De har uden tvivl en enorm betydning, hvis ikke den største for udviklingen af dansk landbrug. Men der er heller ingen tvivl om at de andre led i værdikæden har deres egne holdninger og agenda, ift. hvordan udviklingen af dansk landbrug skal være. Et overblik kan ses længere nede i figur 1.

1.1 Værdikædens traditionelle rollefordeling i den bæredygtige udvikling af landbruget

Lovgivningens rolle i den bæredygtige udvikling af landbruget

Lovgivningen, og dermed reguleringen, er med til at sætte de rammer landbruget skal operere i. Det er minimumskrav for at kunne producere, den såkaldte "*License-to-produce*". Landbrugsvirksomhederne skal derfor holde sig indenfor disse rammer. Denne "*License-to-produce*" er, ligesom lovgivningen, bestemt af den danske befolkning, samt internationale organisationer som eksempelvis EU. Lovgivningens påvirkning af den bæredygtige udvikling af landbruget er derfor primært styret oppefra og ned, hvor lovgiverne sætter dagsordenen, på trods af landbrugets lobbyarbejde.

Forbrugernes rolle den bæredygtige udvikling af landbruget

Forbrugerne er blandt de vigtigste influensers af den bæredygtige udvikling af landbruget. Forbrugerne påvirker udviklingen ad flere veje: De udnævner den lovgivende magt, ligesom de i deres forbrug af fødevarer er med til at bestemme, hvilken vej udviklingen skal gå. Forbrugerne er dermed (i teorien) de vigtigste influensers af udviklingen. Dog har detailledet, forarbejdningens virksomhederne, brancherne og lovgivere deres egne holdninger og agendaer, hvad angår bæredygtig udvikling. Forbrugernes påvirkning af den bæredygtige udvikling i landbruget er derfor primært oppefra og ned, hvor forbrugernes holdninger, værdier og meninger afspejles i forbruget af fødevarer og valg af lovgivere.

Detail-leddets rolle i den bæredygtige udvikling af landbruget

Det næste led i værdikæden ned mod landbrugsvirksomhederne, er detail-leddet. Det er de virksomheder som ikke er de traditionelle forarbejdningens virksomheder, men de som sælger fødevarerne. Det er eksempelvis Nestlé, Salling Group, COOP mfl. Detailledet har en profitmæssig interesse i at dække forbrugernes behov, men de har ligeledes deres egne interesser og holdninger. Det kan f.eks. diskuteres hvorvidt udfasningen af buræg i flere dagligvarekæder i Danmark, var drevet primært af forbrugerne eller detailledet. Konsekvensen var dog tydelig, da detailledet sendte krav ned mod landbrugsvirksomhederne, og dermed påvirkede (den bæredygtige) udvikling af det danske landbrug. Detail-leddets påvirkning af den bæredygtige udvikling i landbruget, er derfor primært oppefra og ned, hvor de ud fra forbrugernes behov, samt egne interesser, bestemmer kravene og rammerne fødevarerne skal produceres under.

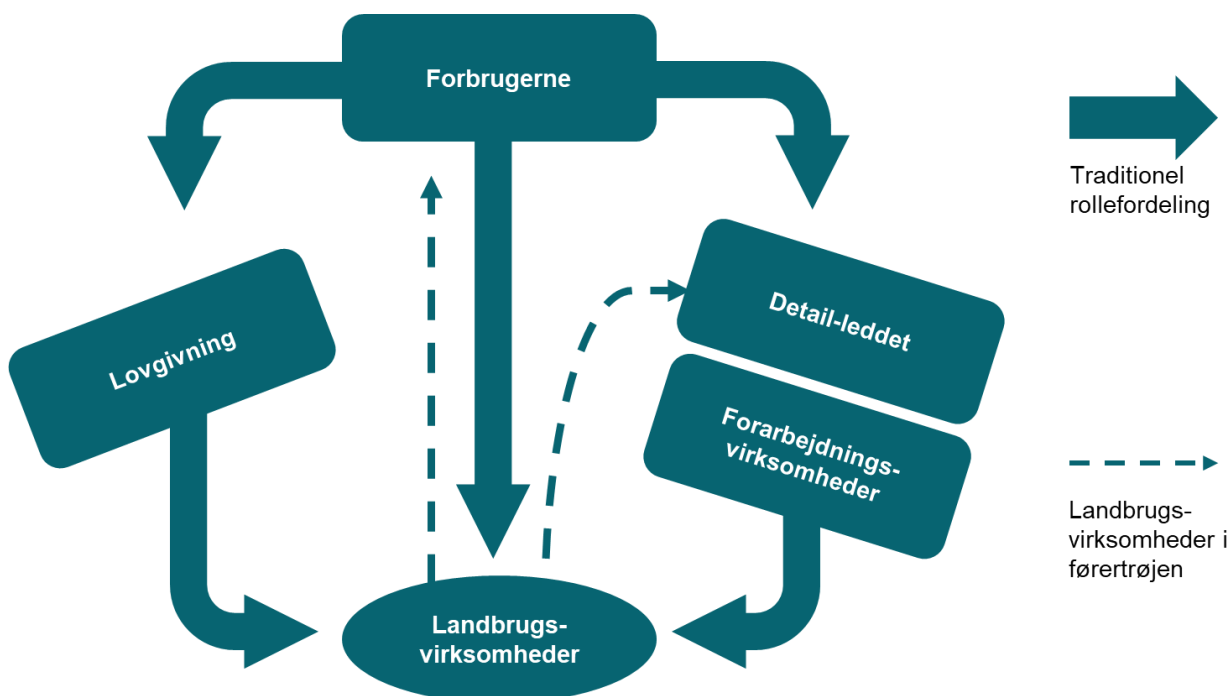
Forarbejdningsevirkomhedernes rolle i den bæredygtige udvikling af landbruget

Det næste led i værdikæden ned mod landbrugsevirkomhederne, er forarbejdningsevirkomhederne, som tager rå-inputtet og forarbejder det med henblik på videresalg til en højere pris. Forarbejdningsevirkomhederne tæller virksomheder som Danish Crown, Arla, DLG mfl. Forarbejdningsevirkomhederne producerer som udgangspunkt ud fra de krav de modtager fra leddet før dem i værdikæden – detaileddet. Forarbejdningsevirkomhederne påvirker også landbrugsevirkomhedernes bæredygtige udvikling. Det gør de i form af de krav og rammer de stiller landbrugsevirkomhederne, eksempelvis gennem Arlagården (Arla) og Pork 4.0 (Danish Crown).

Landbrugsevirkomhederne

Det næste led i værdikæden er landbrugsevirkomhederne. Som beskrevet ovenfor møder landbrugsevirkomhederne mange krav til produktionen, som er med til at fastlægge den ramme landbrugsevirkomhederne producerer inden for. Dermed er landbrugsevirkomhederne, som gruppe, stort set sat udenfor når den bæredygtige udvikling skal skabes.

Der er dog nogle landbrugsevirkomheder der bryder med denne tilgang. I dette findes der mange spændende perspektiver i for danske landbrugsevirkomheder og dansk landbrug. Det åbner muligheden for at en græsrodsbevægelse, hvor landbruget sætter sig i førertrøjen. Det følgende afsnit vil synliggøre og eksempelvis dette.

Figur 1 - Rollefordeling i landbrugets værdikæde

1.2 Landbrugsevirkomhederne i førertrøjen i den bæredygtige udvikling

Der er store perspektiver for den enkelte danske landbrugsevirkomhed, men også den samlede gruppe af danske landbrugsevirkomheder, i at sætte sig i førertrøjen og forme den bæredygtige udvikling.

Den enkelte landbrugsevirkomhed kan, i modsætningen til den traditionelle tilgang, gå op igennem værdikæden til de forskellige led, som illustreret i figur 1. Derved kan landbrugsevirkomheden være med til at bestemme hvilke standarder og rammer de skal producere under. Der findes flere eksempler på dette, hvilket vil blive diskuteret nedenfor.

Et eksempel på en landbrugsevirkomhed, der er gået imod værdikæden og sat sine egne standarder er Hestbjerg Økologi. Hestbjerg Økologi producerer, sammen med samarbejdspartnere i form af et mindre

slagteri og afsætningselskab, økologiske *Poppel-Grise*, som sælges primært til COOP koncernen¹. Hestbjerg Økologi har defineret nogle standarder, som på flere områder er højere end hvad den traditionelle værdikæde ellers har fastlagt. Dermed har de selv formet den bæredygtige udvikling de, som landbrugsvirksomhed, er inde i.

Der er ligeledes landbrugsvirksomheder som endda springer detaileddet over, og går direkte til forbrugerne. Derved bestemmer de selv den bæredygtige udvikling af deres virksomhed, dog under de lovgivningsmæssige rammer. Eksempler på dette er gårdbutikker. Det er dog sjældent at disse bliver en egentligt økonomisk succes. Der er dog flere afledte positive effekter, eksempelvis bidrager gårdbutikkerne til et bedre image for landbruget ligesom de ofte bringer forbrugerne tættere på produktionen af fødevarerne. Et andet eksempel er Madsamling, som samler flere lokale producenter, således forbrugerne kan købe friske lokale fødevarer:

"Med vores teknologi og support får alle en bedre aftale: naboerne kommer til at kende hinanden, avlere og producenter får en mere fair pris for deres arbejde, og du får lokale, unikke produkter: de lækreste fødevarer du kan tænke dig!"²

En anden måde hvorpå landbrugsvirksomhederne og forbrugerne kan komme tættere på hinanden, og sammen bestemme den bæredygtige udvikling i produktionen, er et eksempel fra Frankrig kaldet *"C'est qui le patron"* – på dansk: *"Hvem er chefen"*³. I dette koncept lavede man en forundersøgelse, hvor forbrugerne havde mulighed for at svare på hvilke standarder og egenskaber fødevarerne skulle have, hvorefter produktionen er startet op på baggrund af dette. Samtidigt kunne forbrugerne se hvad standarder og egenskaberne ved produktet ville koste. Dette mundede ud i produkter, hvor en serie af mælkeprodukter eksempelvis var produceret ved at kørerne udelukkende fik lokalt foder og de skulle gå på græs i 6 mdr. Dette gav mælkeproducenterne en merpris på 39 cents pr. liter⁴. Perspektiverne i denne slags samarbejde mellem producenter og forbrugere er store, da det tillader landbrugsvirksomhederne at være med til at bestemme udviklingen direkte sammen med de vigtigste influenter i form af forbrugere.

1.3 Perspektiverne for danske landbrugsvirksomheder og dansk landbrug

Overstående er enkeltstående eksempler, på nogle få landbrugsvirksomheder, der er gået imod den traditionelle værdikæde, og som dermed er med til at bestemme hvordan den bæredygtige udvikling i deres virksomheder skal foregå. De enkelte landbrugsvirksomheder oplever derfor nogle positive effekter, som f.eks., for nogle, et større økonomisk afkast, et større og stærkere socialt sammenhold på bedriften samt en produktion, der tillader et højere niveau af miljømæssig bæredygtighed. De bør dog også betragtes som værende nichevirksomheder. Det er relativt få af de danske landbrugsvirksomheder, der er i stand til at gå denne vej. Det er ikke realistisk at tro at størstedelen af de danske landbrugsvirksomheder er i stand til dette. Man skal dog ikke undervurdere de afledte positive effekter ved dette, da disse landbrugsvirksomheder bidrager til landbrugets samlede påvirkning af dagsordenen mht. bæredygtig udvikling af landbruget. Disse enkelte virksomheder er derfor med til at udvikle landbrugets bæredygtighed, ved selv at definere hvad de mener bæredygtighed er og hvordan det er en del af deres drift.

Der er dog også perspektiver i den bæredygtige udvikling af landbrugsvirksomhederne via den traditionelle rollefordeling. Denne rollefordeling har, indtil nu, sikret dansk fødevarerproduktion en plads i forreste felt når det kommer til fødevarer-kvalitet- og sikkerhed. Sandsynligheden for at denne udvikling ikke fortsætter fremover, må anses som værende lav. De forskellige dele af værdikæden, forarbejdningsvirksomhederne, detail-leddet, forbrugerne og lovgivningen vil fortsat udvikle dansk landbrug i en bæredygtig retning.

¹ <https://www.business.dk/foedevarer/okologimangel-i-coop-ny-dansk-velfaerdsgris-skal-fylde-koelediskene-i-hu>

² <https://madsamling.dk/da/p/short-distances>

³ <https://landbrugsavisen.dk/franske-landm%C3%A6nd-f%C3%A5r-85-%C3%B8re-ekstra-pr-liter-m%C3%A6lk-forbrugerne-betaler-gladeligt>

⁴ <https://www.dairyreporter.com/Article/2017/02/21/C-est-qui-le-patron-milk-sees-brand-success>

2. Konkrete bæredygtige initiativer inden for produktionen

Der findes en lang række konkrete initiativer, der skal bidrage til en bæredygtig udvikling af fødevarerproduktionen, i Danmark og udlandet. Nogle af disse er karakteriseret ved at det er mål, certificeringer eller analyser som er udviklet, for at give fødevarerproducenter en retning at arbejde imod. Andre er mere konkrete initiativer, hvor deltagerne i aktionsforskningsgruppen giver eksempler. Nedenstående afsnit vil give eksempler på begge.

2.1 Fødevarerproduktionens bidrag til FNs 17 verdensmål

Et eksempel på en organisation, som har fastlagt en række mål for bæredygtig udvikling, er FNs 17 bæredygtigheds mål. Det er en række mål som stort set alle verdens lande skrev under – herunder Danmark. Derfor skal landbruget i Danmark også tage ansvar for at bidrage til en bæredygtig udvikling. Hvis landbrug- og fødevarerproduktion udføres på en bæredygtig, produktiv og ressourceeffektiv måde, kan sektoren bidrage til de 17 Verdensmål. Fødevarerproduktion er helt centralt placeret i forhold til at sikre økonomisk udvikling, beskæftigelse, handel, ernæring og sundhed, forsyningssikkerhed og stabilitet – både hjemme i Danmark, men også i fjerne egne af kloden. Nedenfor i figur 2, ses det hvilke mål fødevarerproduktionen kan bidrage til, og hvilke der ligger uden for landbrugets scope⁵.

Figur 2 - Fødevarerproduktionens bidrag til FNs 17 bæredygtigheds mål

Nedenfor er det eksemplificeret hvilken rolle verdensmålene har for dansk landbrug.

Ansvarligt forbrug og produktion

Bæredygtig fødevarerproduktion og -forbrug kræver fokus på mindre madspild, cirkulær økonomi, vandforbrug, klima- og energieffektive produktionsmetoder. Bæredygtigt forbrug og produktion skal ses som en samlet helhed, der består af mange vigtige og internt forbundne fokusområder. At producere mere bæredygtigt betyder, at man tager hensyn til de afledte miljøpåvirkninger, at man minimerer påvirkningen af landressourcer, at man har stort fokus på ressourceeffektivitet og innovation for hele tiden at optimere produktionsprocesser. Et bæredygtigt forbrug handler også om, hvordan man som forbruger spiser – og smider ud igen. Danmark er kendt for en bæredygtig intensiv produktion, hvor vi over årene har formået at producere mere med en lavere miljøbelastning. Landbruget og fødevarersektoren arbejder for styrket dansk viden i europæiske standarder, flere teknologiske løsninger til en cirkulær økonomi, mindre madspild, optimeret udnyttelse af vandforbrug i fødevarerproduktion, at kickstarte bioøkonomien og fokus på vedvarende energi. Bæredygtig økologisk dansk produktion samt dansk knowhow gør Danmark til et

⁵ Frank Oudshoorn, SEGES

vigtigt foregangsland i forhold til at producere med fokus på de tre bundlinjer inden for bæredygtighed; økonomisk, miljømæssig og social.

2.2 Eksempler på konkrete bæredygtige initiativer inden for produktion

I indeværende projekt er en aktionsforskningsgruppe blevet etableret. I denne aktionsforskningsgruppe har der bl.a. indgået en række landmænd, varierende på produktionsgrene og konventionel/økologi. Nedenstående er en række eksempler på udtalelser og historie fra nogle af disse, om hvordan de er bæredygtige.

Økologisk mælkeproduktion og planteavl	
Selvforsyning	Vi er selvforsynende: vi dyrker alt foder til dyrene selv og bruger alt gylle fra køerne på markerne. Det betyder, at vi har kort transport af foder og at alle næringsstofferne bliver recirkuleret. Med undtagelse af det, der bliver ført væk med mælk og kød. Ellers er det i samme kredsløb – samme jord og samme dyr. Vi gør det, fordi det er svært at gennemskue, hvad der sker, når man eksempelvis får soja fra Brasilien.
Ingen antibiotika til voksne dyr	Vi bruger ikke antibiotika til voksne dyr over 12 måneder. Det startede med, at vi bare bestemte os for det. Det vi gør er, at vi krydser dyrene. Det betyder, at de er sundere, mere robuste og leverer mindre mælk. Når de er syge, så passer vi dem, og hvis vi kan se, de har ondt, giver vi dem smertestillende. Vi lukker dem ud, når de er syge. Det er sjældent de lægger sig til at dø. De gør hvad de kan for at overleve. Når de kommer ud, så får de noget frihed – de spiser nogle blade og noget pil og noget forskelligt. De plejer at blive friske – nogle kan fortsætte med at give mælk, andre kan ikke. Hvis ikke de kan fortsætte med at give mælk bliver de fedet op og slagtet.
Markerne skal altid være grønne	Marken skal være grøn hele året rundt. Der er vi ikke i mål endnu, men vi er kommet rigtig langt. Vi har 10 forskellige afgrøder på vores marker for at sikre et godt sædskifte – det hjælper til at holde jorden ren og minimere pløjning og harvning. Vi vil ikke køre mere end højst nødvendigt – det er afgrøderne, der skal holde marken ren. Samtidig skal der udbyttes til, når vi vil være selvforsynende. Derfor eksperimenterer vi også med forskellige afgrøder – lige nu prøver vi at dyrke roer, fordi de er gode til at opsamle næringsstoffer og er gode i køernes foder.
Svine- og planteavl	
I gang med om-lægning til økologi	Jeg er i gang med at eksperimentere med at omlægge noget af min markdrift til økologi. Oprindeligt var det fra et forretningsmæssigt perspektiv, men jeg er blevet mere opmærksom på at der er nogle rigtig gode sidegevinster som biodiversitet. Det er godt at kunne gå ud og fortælle.
Tanker om nye muligheder	Jeg er begyndt at tænke mere over, hvor jeg kan gøre noget, der kan tælle op ift. bæredygtighed. Jeg kunne godt tænke mig at plante noget for de vilde dyr og insekter på et par hjørner, hvor udbyttet alligevel er lavt fra markerne – det kunne være en vildtstribet i forlængelse af nogle høje træer eller sådan noget.
Landbruget skal gå foran	Det skal handle om forretning, MEN vi skal hele tiden tænke i at få det grønne ind. Bæredygtighed er fremtiden og det er vi nødt til at tænke i – også selvom det måske ikke giver kroner og ører lige med det samme.
Økologisk planteavl	

<p>Vi skal være glade for at gå på arbejde</p>	<p>Jeg plejer at sige, at jeg ikke bryder mig om at spise maden fra en restaurant hvor chefen står og råber af sine medarbejdere. Det er det samme her. Vi skal lave kvalitetsprodukter som skal smage godt hele vejen igennem. Det bliver et bedre produkt af, at der er gode forhold for dem, der laver produktet.</p> <p>Vi skal prøve, om vi kan få tingene til at glide på en fornuftig måde, så alle har lyst til at gå på arbejde. Én af de ting vi har gjort er, at vi har sat tid af til et mandagsmorgenmøde. Her drøfter og diskuterer vi ugens arbejdsfordeling sammen. Men vi tager også tid til at tale om private og sociale ting, der fylder. Det lyder måske banalt, men det er vigtigt, at vi hele tiden snakker sammen, så vi taler samme sprog og ikke taler forbi hinanden. Det er jo noget vi hele tiden kan udvikle på – jeg har tidligere haft en tømrevirksomhed og der var det jo bare mig, der fortalte, hvad der skulle ske. Sådan er det ikke mere.</p>
<p>Udnyttelse af restprodukter</p>	<p>Vi har klid som restprodukt i vores og førhen brændte vi det bare af. I stedet for at brænde det af, er vi begyndt at give det til min kompagnons skovgrise, så de behøver mindre grovfoder. Det betyder, at skovgrisene ikke får andet, end det de kan finde i skoven og så det klid, vi plejede at brænde af.</p> <p>Kunderne synes det er helt fantastisk – at man har et restprodukt, man nu kan bruge til at lave økologiske skovgrise. Det er sådanne ting, hvor vi hele tiden kan tænke over at blive mere bæredygtige uden at det nødvendigvis kræver helt store investeringer.</p>
<p>Bæredygtighed som en overvejelse i alle beslutninger</p>	<p>Det at have været igennem en RISE-analyse gør, at vi inddrager bæredygtighed, når vi skal tage beslutninger. Så ser vi på, om vi kan gøre noget eller ikke. Den ligger i baghovedet.</p> <p>Det er lidt svært det der med at blive vanvittigt bæredygtig – tingene koster jo penge. Der er jo ikke voldsomt mange penge i dansk landbrug. Nogle ting er svære at gøre – hvis man kan lave lidt hele tiden, så er vi på vej.</p>
<p>Griseproducent</p>	
<p>Lavt foderforbrug ved at fremavle på bestemte gener og have varme og isolering i staldene</p>	<p>Et lavt foderforbrug er en stor del af det vi fremelsker i genetikken. Det er et bæredygtighedsparameter i sammenligning med resten af verden. Det sikrer, at vi har et lavt klimaaftryk pr. kg. gris. Samtidig har vi isolering og varme i bygningen. Det sænker foderforbruget, fordi dyrene ikke selv skal bruge energi på det.</p>
<p>Gyllekølingsanlæg producerer varme, sænker ammoniakfordampning og reducerer lugt</p>	<p>Vi har et gyllekølingsanlæg – det er samme system som jordvarmen. Rørene ligger bare i bunden af gylletanke. Vi bruger varmen fra gyllen til opvarmning og afkøling af staldene og til og privatforbrug. Samtidig sænker anlægget ammoniakfordampningen med 33% og lugten reduceres med 20% og det gylle, der er tilbage har en større gødningsværdi, som giver mere næring til planterne.</p> <p>Man kan ikke sætte anlægget op i gamle stalde, men anlægget er et krav til nybyggede stalde.</p>
<p>Planteavl</p>	
<p>Flerårige afgrøder</p>	<p>De senere år er jeg blevet meget bevidst om, at når vi har så meget frøgræs som vi har, som bliver sået med en anden afgrøde, så går det super ind i bæredygtigstanken. Det betyder nemlig, at frøgræs er en flerårig afgrøde, som bliver sået med en anden afgrøde. Det betyder, at dyrkningsformen er meget besparende i forhold til maskinbrug og dermed diesel. Samtidig betyder det mindre jordbearbejdning, fordi der ikke skal pløjes og harves – det betyder igen færre</p>

	maskiner og mindre diesel. Desuden er de flerårige afgrøder med til at opbygge kulstof i jorden.
Får græsser på markerne	Dele af året har jeg får på markerne med frøgræs. Fårene holder græsset kort, så der ikke behøves maskiner til at holde græsset lavt. Det gør, at græsplanten bliver stimuleret til at producere flere frø. Samtidig er det bedst at have en tæt og kort græsplæne, da det sikrer, at græsplanten ikke bliver angrebet af svamp i løbet af vinteren og at den får mere sollys.
Mikrobryggeri giver tættere kontakt med forbruger og nye muligheder	Ved siden af min planteproduktion har jeg et mikrobryggeri sammen med en ven, hvor noget af kornet fra mine marker bruges til at producere øllet. Jeg synes det er sjovt, selvom det tager meget tid. Men bryggeriet er en mulighed for at komme tættere på forbrugeren og have et vindue udadtil. Det er selvfølgelig ikke alle, der bare kan starte et mikrobryggeri, og det er også noget, der har taget meget tid.
Mælkeproducent	
Rensning af søer og vandløb for egen, lokalsamfundets og dyrelivets skyld	Vi renser søer og vandløb – men det er jo ikke for miljøet og klimaets skyld. Det er for jagtens skyld og fordi det ser pænt ud. Så er det en sidegevinst, at det er godt for dyrelivet og bæredygtigheden og den slags. I gamle dage har man jo gjort det, men de seneste år har vi været ligeglade. Og nu har vi fået lidt mere likviditet, så vi har overskud til den slags ting. Når vi er helt færdige med at rydde op i søen, så vil jeg gerne sætte bord og bænkesæt op og et par plancher, så man kan læse om, hvad for nogle dyr, man kan se. Sådan så alle kan få glæde af det. Og så kan der også lige stå, at man er velkommen ovre på den anden side af vejen, hvor der står en flok køer. Så kan jeg måske få nogle over og se køerne. Jeg har nogle skønne køer og jeg vil gerne fortælle om dem og invitere ind, men det kræver lige, at folk kommer ud til os. For jeg synes der er mange gode historier at fortælle i dansk landbrug.
Æggeproducent og planteavler	
Termisk forgasning af hønsemøg	Vi har et termisk forgasningsanlæg i samarbejde med en maskinproducent. Målet er på sigt, at udnytte energien fra hønsemøgen. Lige nu køres det til biogas, når det termiske forgasningsanlæg ikke kører, men med det termiske forgasningsanlæg kan der trækkes 30% mere energi ud af hønsemøget. Det tørre restprodukt fra processen hedder biochar og det skal presses til piller, som kan bruges til havegødning og marker.
Mindre jordbearbejdning	Som noget nyt er vi begyndt at bruge en clayton maskine, når vi sår. Det betyder, at vi sår direkte i jorden og slipper for at pløje og harve.
Smågrisproducent	
Delt halmfyr	Vi deler halmfyr med vores nabo. Det startede med, at vores nabo ringede til os i 2013 og spurgte, om vi ikke skulle bygge et sammen. Det var jo meget fornuftigt, så vi sløjfede vores oliefyr. Der bliver leveret varme til tre stuehuse og tre ejendomme. I stedet for, at vi var to, der byggede hver vores, så nøjes med at det er én, der bygger et i stedet for, at vi bygger et begge to. Det giver økonomisk rigtig god mening, men nu her hvor man kigger mere på det, kan man også se, at der er andre aspekter end økonomisk vinding.

Brug af autovaccine	Vi er begyndt at bruge en autovaccine som booster immunforsvaret, og der kan vi se fald i antibiotika og en stærkere gris. Vi vaccinerer soen og så videregiver den antistoffer til smågrisene. Det er en dyr vaccine, men vi kan se, at det giver et bedre dyreliv, og så nedsætter den antibiotikaforbruget. Førhen ville vi nok bare have set, at det ca. kunne være det samme økonomisk, men det giver os noget, at vi kan bruge mindre antibiotika og så selvfølgelig at dyrene har det bedre.
Proaktivitet på miljøprofiler og grøn energi	Vi har taget et strategisk valg om at være på forkant med nogle af de ting der kommer. Konkret blev vi af kommunen opfordret til at tænke på at lave den miljøprofil, der bliver obligatorisk fra 2021. Det kunne vi jo lige så godt få lavet med det samme, for hvis der så kommer noget på et tidspunkt, har vi noget at vise frem. Der skal man også skrive, hvad man vil arbejde med. Jeg fortsætter med at arbejde på biogas – enten som en del af en aftale, eller et gårdanlæg. Og så har jeg skrevet i miljøprofilen, at jeg vil se på en husstandsvindmølle og generelt på grøn energi.
Landmand med slagtekalve, slagtekyllinger og planteavl	
Mindre jordbearbejdning og flerårige afgrøder	I markdriften arbejder jeg hele tiden mod mindre jordbearbejdning. Vi roder så lidt i jorden som muligt. Samtidig kommer vi dybstrøelsen fra kalvenes båse ud på marken. Det er med til at forbedre jordkvaliteten. Og så har vi græsfrø, som er en flerårig afgrøde. Jeg vil til og i gang med at holde styr på målingerne af kulstofbalancen for at se, hvad betydning det vi gør egentlig har.
Balancegangen i egen og medarbejderes arbejdstid	Hvor mange timer både jeg og mine medarbejdere arbejder er en fin balancegang. Der er et par af mine medarbejdere, der har rigtig mange timer. De får selvfølgelig betaling for dem alle og de vil gerne selv have mange timer. Men jeg vil gerne have dem ned i tid, for det bliver sårbart af at enkelte har mange timer. Når én så bliver syg eller har brug for ferie er det mig, der får rigtig travlt.
Planteavl	
Naturpleje	Jeg har plantet noget mere – træer og sådan, fordi jeg er blevet mere bevidst om, at det ikke bare er godt, fordi jeg godt kan lide at plante, men også for dyrene og bæredygtighed.
Inddragelse af medarbejdere i bæredygtig udvikling på bedriften	Jeg vil gerne gennemgå min bæredygtighedsanalyse med mine medarbejdere. Jeg håber på, at de kan være med til at tage beslutninger om at lave nogle ændringer i forhold til den store drift af markerne.